

1. Sammanfattning

Vårdprogrammet

Statens fastighetsverk förvaltar fastigheter som ägs av Svenska staten. Ett stort antal av dessa är statliga byggnadsminnen (SBM) enligt "Förordningen (1988:1229) om statliga byggnadsminnen m.m.". Statens fastighetsverk skall upprätta ett vårdprogram för varje byggnad, anläggning, park eller markområde som är statligt byggnadsminne.

Ett vårdprogram är ett förvaltningsprogram för kulturhistoriskt värdefulla byggnader eller anläggningar. Programmet skall vara till hjälp för förvaltningspersonalen att agera i enlighet med objektets definierade behov och förutsättningar, såväl vid stora förändringar som i det kontinuerliga drift- och underhållsarbetet. Vårdprogrammet ska innehålla stabil baskunskap om anläggningen såsom historik, dokumentation och skyddsbestämmelser. Programmet ska även innehålla en kulturhistorisk värdebeskrivning samt mål för det långsiktiga förvaltningsarbetet.

Operahusets skydd och placering

Operabyggnaden, AB 018 med fastighetsbeteckning Norrström 2, är belägen mellan Gustav Adolfs Torg, Strömmen och Kungsträdgården/Karl XII:s Torg på Norrmalm i Stockholm.

Operabyggnaden är statligt byggnadsminne sedan den 21/1 1935. Byggnaden försågs genom regeringsbeslut med skyddsföreskrifter den 10/6 1993. Skyddsföreskrifterna innebär i korthet att byggnaden inte får rivras eller till sitt yttre byggas om eller på annat sätt förändras. Ingrepp får heller inte göras i byggnadens stomme eller äldre fasta inredning. Byggnadens skall tas om hand på ett adekvat sätt utifrån dess kulturhistoriska värde. Byggnaden omfattas också av en rad andra juridiska skydd.

Operahusets uppförande

Huset uppfördes 1891-98 efter ritningar av arkitekten Axel Anderberg. Bygget föregicks av omfattande diskussioner om den gamla Operans (Gustav III:s operahus) vara eller icke vara. Det nya huset fick tre huvudfunktioner som alla skulle samsas under samma tak. Dels skulle här naturligtvis inrymmas salong och publika utrymmen, dels repetitionslokaler och loger men också en rad affärs- och restauranglokaler vilkas främsta syfte var att bringa stabilitet och inkomster för operabyggnadens förvaltning.

Högt säkerhetstänkande präglade den nya byggnaden liksom byggnadens svåra grundförhållanden invid Strömmen. Anderberg disponerade interiören så att den arkitektoniska upplevelsen skulle stegras successivt för att nå sin höjdpunkt i salongen. Väggytorna i de utrymmen som ursprungligen var för de förnäma besökarna har väggbehandling med stuckaturer, stuckolustro och stuckomarmor, dessa är också rika på förgyllning, utsmyckningar och listverk. Medan de övre våningarna, för det enklare folket, har slätputsade ytor, klinkerplattor och enklare snickerier. Tidens främsta konstnärer så som Carl Larsson, Victor André, Axel Jungstedt, Prins Eugen, Georg Pauli, Carl Andersson och Teodor Lundberg medverkade till utsmyckningen av exteriörer och interiörer.

Både de rent byggnadstekniska och de scentekniska lösningarna var avancerade och tillhörde då byggnaden invigdes de allra främsta i Europa. I synnerhet ventilationssystemet hyllades genom sin sinnrika konstruktion som skulle möjliggöra en noga avvägd mängd fräsch luft vid varje sittplats. ”... Till tredje raden kan man tillåta sig leda något svalare luft än till den ytterst ömtåliga, eleganta publiken på första raden” skriver Anderberg själv i den efter byggnadens invigning utgivna festskriften.

Diskussionen runt rivningen av Gustav III:s Opera var omfattande och den nya Operabyggnaden fick ett blandat mottagande, somliga sågade byggnaden rejält medan andra tyckte att Anderberg utifrån givna förutsättningar klarat byggnadsuppgiften riktigt bra. Operabyggnaden kom under de närmsta åren att hamna i fokus för den stildebatt som rådde i arkitektkretsar runt sekelskiftet 1800/1900. Den nya jugendstilen skulle mycket snart bli den allenarådande för byggandet.

Omdaningar under den mer än 100 år långa historien

Med åren har operabyggnaden genomgått en rad om- och tillbyggnader. Den första, lite större, var ombyggnaden till Operabaren i hörnan Arsenalsgatan/Karl XII:s torg som invigdes 1904. I huvudsak kunde operahuset och restauranglokalerna brukas fram till 1950-talet utan större förändringar. Under 1950-talet hade dock de en gång så avancerade byggnadstekniska lösningarna tjänat ut. Först ut att moderniseras var Operakällarens lokaler där Tore Wretman skulle ta över driften och för detta ställde en lång rad krav på den fysiska miljön. Bl.a. flyttades köket från källarvåningen till gatuplan och uteserveringen på terrassen byggdes om till en permanent festlokal. Som ansvariga för ombyggnaden kom Nils Tesch och Peter Celsing att stå. Ombyggnaden genomfördes i hög kvalitet och även denna gång kom tidens främsta konstnärer att bidra till utsmyckningen. Vid ombyggnaden tillkom bl.a. ”Bakfickan”, en mindre och anspråkslös serveringslokal vars syfte var att servera operakällarens kvalitetsmat till ett lägre pris.

1968 inleddes ett utredningsarbete av Byggnadsstyrelsen vars syfte var att se över också Operans lokaler ur moderniseringsbehov. Utredningen kom fram till att Operan skulle renoveras i nio etapper där varje steg skulle utformas fristående och därmed störa verksamheten så lite som möjligt. Etappindelning kom med tiden att frångås då det visade sig finnas stora samordningsproblem. 1989 kunde den sista etappen genomföras då de publika interiörerna och fasaderna restaurerades.

I slutet av 1990-talet byggdes rotundans ventilationssystem om och interiören moderniserades. Ett rumsomslutande textilkonstverk av Ulrika Mårtensson tillkom.

De kulturhistoriska värdena och därtill kopplade målsättningar

I dag ligger Operabyggnadens kulturhistoriska värde främst i de unika och välbevarade publika interiörerna. Både de till operaverksamheten hörande inredningarna i trapphallen, de kungliga utrymmena, stora foajén och salongen och de till restaurangverksamheten hörande inredningarna som Operakällarens matsal, jugendbaren, Bakfickan och festvåningen är intressanta ur arkitekturhistorisk synpunkt. Med anledning av dessa unika interiörer har ett antal mål satts upp för att skydda och bevara interiörerna. Bl.a. ska husarkitekten i hög grad medverka vid förändringar och renoveringar. Husarkitekten ska tillsammans med Statens

fastighetsverks kulturarvsenhet (KA) avgöra huruvida åtgärden kräver tillstånd från RAÄ liksom åtgärdens nödvändighet kontra bevarandebeslut. Husarkitekten har också att tillsammans med KA medverka till den mest varsamma lösningen.

Att operan som institution har huserat på platsen invid Gustav Adolfs Torg i mer än 200 år och att byggnaden intar en plats såsom landmärke i ett av Stockholms mest centrala offentliga rum är ytterligare kulturhistoriska värden som skall beaktas i den fortsatta förvaltningen av huset. En ytterst viktig målsättning är därför att operan och operakällaren kan vara kvar som hyresgäster i huset.

Operabyggnaden är också intressant som dokument med anledning av den plats huset fick i stildebatten som fördes i arkitektkretsar runt sekelskiftet 1800/1900. Målsättningen är att huset skall bevaras i den grad att debatten om stil går att förstå med byggnaden som bakgrund.

Övriga mål som gäller för byggnadens förvaltning är vara ytterst varsam vid ombyggnader och restaureringar genom att anlita fackkunnig personal i skötseln samt att föra samråd med byggnadsantikvarie och husarkitekt. Åtgärder i byggnaden skall dokumenteras och dokumentationen skall förvaras i Statens fastighetsverks centrala arkiv. Tillgängligheten och brandsäkerheten skall utredas i två separata rapporter och därefter åtgärdas. Miljötänkandet skall vara högt och följa de krav som Statens fastighetsverks interna miljöarbete sätter upp.

Speciella vårdkrav

För att skydda de unika interiörerna har ett antal föreskrifter rörande deras omhändertagande upprättats. De skyddsvärda interiörerna med mycket högt kulturhistoriskt värde som redovisas i kapitel 3 skall med jämna mellanrum ses över av konservator framför allt gällande målningar, skulptur, stuckaturer och förgyllningar. De många marmorsorterna i golv och väggar skall rengöras med milda rengöringsmedel och exteriörernas stenarbeten skall regelbundet besiktigas av konservator.

Rutiner och kompetenser

Ett allmänt förhållningssätt inför ändringsåtgärder eller nytillskott är att dessa skall diskuteras med husarkitekten och att åtgärderna skall vara i överensstämmelse med fastslagna målsättningar.

Åtgärder, större som mindre, i rum klassade med högt kulturhistoriskt värde skall föregås av godkännande av husarkitekten i samråd med kulturarvsenheten på SFV vilka skall avgöra huruvida åtgärden kräver tillstånd från RAÄ liksom åtgärdens nödvändighet kontra bevarandebeslut. Husarkitekten har också att föreslå den mest varsamma lösningen. Åtgärder skall utföras i överensstämmelse med fastslagna målsättningar.

Ingrepp i interiörer och exteriörer som har värderats till ett lägre kulturhistoriskt värde skall minimeras, utföras varsamt och åtgärderna skall ha ett långsiktigt perspektiv. Husarkitekten skall rådfrågas vid materialbyten. Större åtgärder skall alltid föregås av samråd med husarkitekten och kulturarvsenheten liksom i de fall åtgärder strider mot skydds-föreskrifterna, beviljas av RAÄ.